

MEZEY KATALIN

A kortárs magyar irodalom alkotóinak és intézményeinek helyzetéről (1990–2014)

A rendszerváltozás kezdete óta az író, a művészember számára a személyes szabadság és az alkotói szabadság feltételei adottak. Ez alapvető, fontos eredmény. Az időközben eltelt huszonöt évben ugyanakkor meg kellett tanulnia az egész magyar – és közép-európai – társadalomnak, hogy a politikai hatalom mellett, illetve azzal együttműködve milyen szerepet tölt be egy piacgazdaságban a gazdasági hatalom.

A piac a klasszikusnak tartott, szabadpiaci formában valószínűleg sosem létezett. A sok neki tulajdonított szerep közül csak egyetlen egyet tud valóban betölteni: a piac az a hely, ahol az áruk gazdát cserélnek. Ám nem a piacon dől el az, hogy milyen árura van kereslet és kínálat.

A létminimum kielégítését szolgáló árucikkeknel többlet nyújtó, széles áruválasztékot biztosító gazdaságokban a piaci kereslet és kínálat alakulása nem spontán folyamat. Alakítása a gazdaság legerősebb szereplőinek a játszmája, amihez elsősorban megfelelő hatalomra (társadalmi befolyásra), tőkére, pénzre van szükség. Fejlett technikai civilizációkban, átfogó gazdasági szervezethez, programszerűen a globalizáció felé törekvő világunkban a keresletet és a kínálatot nagy hatású, üzemszerűen vezérelt, komplex (marketing) tevékenységek formálják, és céltudatosan befolyásolják.

A marketing tudomány minden lehetőséget felhasznál, és a gyakorlati élet számos területét irányítja. A fogyasztói és tömeglélektan által feltárt befolyásoló eszközöket adaptálta a promóció, a folyamatos közvéleménykutatás tanulságai révén egyre hatékonyabb a reklám, ezáltal sajtó-, média- és internet-termékek tömege jön létre, amelyeket egységes, fejlett design-kultúra jellemez. Az egyre gyorsabban változó és mindenre kiterjedő divatokat a terjesztő, ajánló konzerv- és élőprogramok sokasága juttatja el a legkisebb emberi közösségekhez is.

Korábban is számtalan olyan területe fejlődött ki az emberi együttműködésnek, amelyek – noha nem

a közvetlen létfenntartást szolgálják, de – a társadalmi gyakorlatban fontosak, elengedhetetlenek. Sorolhatjuk ezeket a régtől létező, jelentős keresletet és kínálatot gerjesztő területeket: a szakrális tevékenység, a harci tevékenység, a kulturális, ezen belül az oktatási, a tudományos, a művelődési és a művészeti tevékenység, a sport tevékenység stb. A maga körében valamennyi áruk sorának előállítását, fejlesztését és kereskedelmét tette szükségessé és lehetségessé. Hogy melyik terület mennyire virágzott és virágzik, ez mindig a korszellemtől, azaz a társadalmi és gazdasági élet vezető erőinek szándékától függ.

A marketing, az eladástudomány segítségével osztják fel egymás közt tulajdonképpen a gazdasági szereplők a piacot, ezért ez éppoly szakszerű és jelentős tőkét igénylő tevékenység, mint a termékek előállítása, a klasszikus értelemben vett termelés.

Amikor tehát a rendszerváltozás során a magyar művészeti élet egésze is a piacgazdaság feltételei közé került, kérdésessé váltak a kulturális értékek sorsát addig befolyásoló, az irántuk vállalt társadalmi felelősséget gyakorló politikai, közigazgatási és gazdasági intézmények. Az új körülmények között, azokhoz alkalmazkodva újra kellett fogalmazni és létrehozni a sajátos, magyar hagyományokban gyökerező kulturális terület, így a művészeti élet fennmaradásának és fejlesztésének garanciáit is.

Nyilvánvaló, hogy e folyamat átgondoltságának a hiánya játszotta a döntő szerepet abban, hogy a politikai vezetők a tervgazdaságról a piacgazdaságra való szükségszerű és progresszív áttérésként értékelték a társadalom egészének aktuális átalakítását. Kezdetben valószínűleg nem is látták át, hogy melyek ennek a folyamatnak azok a nemkívánatos következményei, amelyek a nem piacképes vagy éppen piacidegen értékek (például az emberi élet, a kulturális örökség stb.) védtelenségéből, sorsukra hagyottságából természetes módon és váratlan gyorsasággal jelentkeznek.

Ugyanakkor, például, az irodalmi élet korábbi működését finanszírozó Baumgarten Alapítvány, az Írók Gazdasági Egyesülete, a nagy magyar irodalmi lap- és könyvkiadók 1949–50-es években államosított vagyonát a rendszerváltozás sem juttatta vissza a magyar irodalom képviselőinek érdekkörébe, így a magyar irodalom teljesen védtelenül lépett a kapitalista piacgazdaság színterére. Ezért nem tudja segíteni a pályakezdő, az idős vagy beteg íróársakat, és nem tud beavatkozni a kortárs magyar irodalom olyan tévesz-

tései esetén sem, mint például, hogy a többségükben külföldi kézbe került napilapokból ne maradjanak ki a korábban rendszeresen megjelenő hétvégi irodalmi mellékletek, a televízió képernyőiről ne tűnjenek el a magyar irodalmi művek adaptációi.

A rendszerváltozás idején tehát az egész irodalmi élet, a könyv- és folyóiratkiadás minden átmenet nélkül a piac törvényeinek a hatálya alá került. Ugyanakkor hosszú távú, a nemzeti kulturális koncepcióba, nemzetstratégiai elképzelésbe beleépülő irodalompolitikai elgondolás azóta sem vált ismertté. Így a magyar kultúrának és identitásnak ez a meghatározó része, a magyarságról kialakuló történelmi képet – és a mai országimázst is – befolyásolni képes művek sorsa, az irodalmi alkotók jelenével és jövőjével együtt, a mindenkor, legkülönbözőbb szintű politikai és gazdasági ambíciók és esetlegességek függvényében létezik. Mintha léte csupán az alkotóknak és az intézményeknek úgy-ahogy életben tartó szakembereknek a magánügye lenne.

Csak jó néhány éves késéssel, 1994-re jött létre például a kortárs magyar irodalom alkotóinak és intézményrendszerének létfeltételeit is biztosítani hivatott, fenntartható finanszírozási rendszer első reprezentánsa: a Nemzeti Kulturális Alap. Ez a sokrétű intézmény máig kulcsszerepet játszik a magyar művészeti élet, így az irodalmi élet sorsának alakulásában is. Ezért fontos, hogy döntéseit minden szinten választott szakmai testületek készítik elő, amelyek a mindennapi gyakorlati életből nem szakadtak ki, annak kiszolgáltatottak, és a részterületek szükségleteiről a hivataloknál naprakészebb tapasztalatokkal rendelkeznek.

Hogy az alkotóművészetnek a társadalomban elfoglalt helye és szerepe nem csak a kortárs magyar irodalom esetében rendezetlen, azt jól tükrözi Szemadám György festőművésznek egy gondolata is: „Magyarországon – több európai ország gyakorlatával ellentétben – nem tisztázott a művész státusza. Egyszerűbben szólva: nem tudni, hogy ki a művész, s hogy ki nevezheti magát annak.”

Márpedig a művész „szakma”, és maga a művész is állandó bizonyításra kényszerül, ha még a helye sem található meg egy történelmi és kulturális közösség működő szervezetében. Ráadásul bárki felléphet a nevében, aki kellő hírverést, kellő médiatámogatást képes maga mögé állítani. A hírverés, a médiatámogatás biztosítása főként pénzkérdés, de lehet politikai szándék következménye is. Ritkán befolyásolja a létét-nemlétét komoly szakmai megfontolás, értékítélet.

De vegyük sorra a kortárs irodalmi élet intézményeinek, szereplőinek mára kialakult helyzetét.

1. A rendszerváltást követően a korábban állami vagy önkormányzati fenntartású irodalmi folyóiratok és könyvkiadók sorra megszűntek vagy átalakultak nonprofit magáncégeké. A könyv- és folyóiratkiadás liberalizációjának köszönhetően írószervezetek, de egyes írók, írócsoportok is alapítottak szellemi műhelyként és irodalmi fórumként működő, új kiadókat. Ezek jelentik ma az irodalmi alkotások legfontosabb megjelenési helyeit, és kellene, hogy jelentsek egyszersmind az alkotók számára a munkájukért járó kereset forrását is. Mivel a fent említett irodalmi műhelyek mögött nincs tőke, a kiadói támogatások reálértéke és a kereskedelmi árbevételük pedig az elmúlt évtizedekben folyamatosan csökken, jó esetben is csak jelképes honoráriumokat képesek fizetni. (Ezek munkaidőre vetített összege a minimálbér 10%-a körül mozog.) Még rosszabb a helyzet az információáramlás tekintetében gyors és jól hozzáférhető irodalmi portálok, folyóiratok esetében, amelyek szerzői jogdíjat – részben a világháló közlések rendezetlen szerzői jogi helyzete miatt – nem fizetnek, így az író-társadalom egzisztenciális kérdéseinek megoldásához nem tudnak hozzájárulni.

Ez utóbbi témakörön belül üdítő kivételt jelent a Digitális Irodalmi Akadémia, amely korlátozott számú, de jelentős kortárs magyar életműveket publikál a világhálón, és ennek fejében a szerzők számára rendszeres és jelentős tiszteletdíjat fizet.

2. Ami az irodalmi alkotásoknak a közönséghez való eljutását is biztosító magyar könyvkereskedelmi struktúrával „privatizáció” címen megtörtént, máig élő, és csak komoly átgondolás után, további jelentős anyagi befektetéssel gyógyítható sebeket eredményezett. A mai, nagy kiterjedésű, multinacionális cégekkel teli magyar könyv- és folyóiratpiacon a kis példányszámú, kortárs irodalmi „termékek” hátrányos helyzetűek, mivel kiadók sem a kivitelezéshez, sem az elengedhetetlen piaci reklámhoz kellő forrással nem rendelkeznek. Az, hogy az elmúlt huszonöt év során, stabil állami és költségvetési felelősségvállalás nélkül még mindig léteznek, még mindig vannak a kortárs magyar irodalomnak „munkahelyei”, és kereseti lehetőséget is biztosító megjelenési fórumai, az állandó változtatásokon áteső, egyre bonyolultabban működő, de mégis létező pályázati lehetőségeken túl (NKA, NEA, önkormányzati támogatások) az irodalmi élet szereplőinek áldozatkészségén múlt. (Meg-

állapítható, hogy korunkban is nagyon gyakran magánembereknek kellett és kell a hivatalos intézmények szerepét átvállalniuk – elég csak a Magyar Művészeti Akadémia első húsz évére utalni: alapítása és fennmaradása egyértelműen Makovecz Imre és mások áldozatvállalásának köszönhető.)

Ugyanakkor a helyzet további romlását vetíti előre a rendkívül centralizálódott könyvpiacra a csaknem kizárólagos bizományosi forgalmazás, a hosszú fizetési határidők és a fizetési fegyelem hiányában bekövetkezett nagymértékű eladósodottság, fizetési képzetlenség.

3. Az írói alkotómunka feltételeinek romlásához vezetett a Művészeti Alap felszámolása is. A helyében létrejött MAOE egészségbiztosítást és nyugdíjellátást a fiatalabb írógenerációk számára már nem tud nyújtani. A korábban is fennhatóságába tartozó alkotóházak száma lecsökkent, árszínvonaluk viszont eléri a szállodák, vidéki panziók szolgáltatásait, alkotó ember számára gyakran megfizethetetlenek. Ez egyszerre hozza magával az alkotó lehetőségek beszűkülését és az alkotóházak gazdasági problémáit is.

4. Az irodalomnak, más művészeti ágakkal ellentétben, 1990 előtt sem voltak, ma sincsenek közép- és felsőfokú művészképző oktatási intézményei, mondván, hogy minden iskolában oktatnak magyar irodalmat. A közkeletű, gyakran szakmai körökben is hangoztatott tévhit értelmében (ti. hogy „Az írást nem lehet tanítani”) hetven éve semmi, ilyesmire szakosodott állami oktatási intézmény nem jött létre, pedig egyre nagyobb szükség lenne rá, amire a szaporodó magán íróiskolák is felhívják a figyelmet. Hiszen az utóbbi fél évszázadban a természettudományi tárgyak felértékelődése folytán már az általános- és középiskolákban is háttérbe szorult az alap- és középszintű fogalmazásoktatás, a műfaji és verstani ismeretek és egyáltalán a magyar irodalom, a magyar irodalomtörténet tanítása.

5. Az írószervezetek száma – a polgári demokráciákban szokásos négyéves politikai ciklusok függvényében – a kilencvenes évek során megszaporodott. Ennek ellenére az írók szakmai képviselője, érdekvédője ma is csaknem annyira megoldatlan, mint a létező szocializmus évtizedeiben volt, mivel a politika szereplőjei szakmai döntéseik előkészítése során csak kivételes esetben egyeztetnek a szakmai szövetségek, szervezetek szakembereivel.

6. A kilencvenes évek végén megszűnt a közszolgálati rádiókban működő Rádiószínház, ezért hosszú

éveken át egyáltalán nem készültek új hangjátékok. Ezen a téren az utóbbi három év pozitív változással szolgált, ismét rendszeresen készülnek és adásba kerülnek kortárs irodalmi művekből is hangjátékok. Örvendetes fejlemény az is, hogy a Kossuth Rádió főműsoridőben naponta közvetít versműsort, amelyben felhasználja a Költészet Napjához kapcsolódó Versmaraton egész napos élő adásának hangfelvételeit.

7. A közszolgálati tévécsatornák programjaiból kikoptak a rendszeres irodalmi magazinok, műsorok. Az öt közszolgálati tévécsatorna műsorain csak nagy ritkán szerepelnek kortárs magyar irodalmi művekből készült új tévéjátékok, a rendszeres tévéjátégyártás megszűnt. Az új magyar filmek legtöbbször nem irodalmi alkotásokból születnek, többnyire a filmrendezők írják forgatókönyveiket.

8. A negyed évszázada privatizált napi- és hetilapokban a korábbi, rendszeres irodalmi összeállítások megszűntek, mellékleteik csak kivételként közölnek eredeti alkotásokat, kortárs magyar verseket és novellákat, így az erről a területről származó biztos írói jövedelem is két évtizede megszűnt. Ez a fejlemény az európai piacgazdaságok körében is példa nélküli: mind a szomszédos országokban, mind a német, francia, angol, olasz napilapokban hetente komoly, akár folyóirat-terjedelmű irodalmi melléklet jelenik meg, a sajtótermékekben természetesen ma is fontos olvasmányoknak tartják a verseket, novellákat, esszéket.

9. A magyar szerzői joggyakorlatban egyre nagyobb teret kapnak az amerikai típusú szerződések, amelyek kedvezményezettje egyértelműen a gyártó, a felhasználó. A médiumokban a szerzői jogi szerződések szinte csak azért kötöttek, hogy bennük az író (a szerző) minden jogáról lemondjon a gyártó javára a hagyományosan rendkívül alacsony tiszteletdíj ellenében. Nagy hiba lenne eltávolodnunk az európai szerzői jogi szabályozástól, amely minden esetben a gyengébb fél, azaz a szerző érdekeit védi mind az egyéni szerződések, mind a kollektív jogdíjkezelő szervezetek tevékenysége révén. Európában ma is egyértelmű, hogy mindig a gyengébb szorul védelemre, és a szerződések nem az erősebbet kell, hogy tovább erősítsék.

10. A világ nagy kulturális fővárosaiban egykor a magyar művészet és tudomány nemzetközi kapcsolatainak létrehozására, megerősítésére alapított Collegium Hungaricumokban – a rendszerváltozást követő néhány év kivételével – továbbra sem tölthetnek állami ösztöndíjas hónapokat a magyar művészek, írók.

Ennek is következménye, hogy a magyar irodalom – és általában a magyar kulturális értékek – külföldi ismertsége a szomszédos népek eredményeihez képest is elégtelen. Csak azoknak a magyar íróknak a munkái jelennek meg idegen nyelveken, akik számára ez politikai beágyazottságuk, illetve személyes kapcsolataik révén már a rendszerváltozást megelőzően is biztosítva volt, vagy akik ma megfelelő külföldi támogatókkal rendelkeznek. A magyar művek fordítására és publikálására rendelkezésre álló, csekély állami támogatáshoz is csak azok a művek, szerzők juthatnak, akik külföldi kiadói kapcsolatokkal rendelkeznek. Ez sok jelentős alkotás nemzetközi ismertté válását, sikerét lehetetlenné tette és teszi ma is, és elvezetett a magyar irodalmi kánon beszűküléséhez és sematikusvá válásához.

Mi eredményezhetné ennek a helyzetnek a javulását, hogyan kellene és lehetne például a kortárs magyar írók létfeltételeit és a kortárs magyar irodalmi intézmények működését hosszabb távon biztosítani?

Javaslataink minden esetben a jelen körülményekből indulnak ki.

I. Pályázatok, pályázatátást lebonyolító intézmények. A már említett, két évtized során létrejött intézmények (NKA, NEA, önkormányzati pályázatok, MMA) léte, szükséges volta megkérdőjelezhetetlen. Ezek állami költségvetési forrásokból (pl. adóátengedésből) működnek. Maga a pályázati rendszer azonban – ez az EU-pályázatokból is kiderült – természeténél fogva valóságos akadályverseny: a korábbi bürokratikus akadályokhoz az utóbbi években társultak az elektronikus pályázatából fakadó újabb akadályok. Egyre jellemzőbb, hogy minél rászorultabb a pályázó, annál kevesebb az esélye a pályázati feltételek sikeres teljesítésére.

A pályázatok általában egy időnyre – egy-egy fél-évre vagy évre – szólnak.

Szükség volna a könyvkiadás területén is a folyóiratok esetében bevált hosszabb távú – több éves – pályázatokra, hogy a szellemi műhelyek tervezhető forrásokkal számolhassanak. Eredmény az is, hogy a folyóiratok hároméves szerződéseik esetében kialakult bizonyos normatíva az eddigi ad hoc ítélezéssel szemben. A támogatott folyóiratok megkapják a kiadás költségeinek kb. 50%-át. Legalább ezt az arányt a szépirodalmi könyvkiadók támogatása esetében is figyelembe kellene venni. Jól működő példa erre, hogy a lengyel Nemzeti Könyvtári Programba – ez kb. az NKA megfelelője – a beemelt lap- és könyvkiadók a költségvetésük 70%-ának megfelelő támogatásban

részesülnek, és a kapott támogatás felhasználható a munkatársak bérének kifizetésére is. Ez is munkahely-teremtést eredményez, nem úgy, mint az itthoni gyakorlat, ahol legjobb esetben is a támogatás 5%-át lehet a rezsire elszámolni. Mindezek megítélésekor nagyon fontos szempont, hogy manapság szinte egyedül a könyv- és folyóiratkiadók biztosítanak honoráriumot, kereseti lehetőséget az írók számára. Ezek létbizonytalansága az alkotók fokozott létbizonytalanságát hozta magával.

II. A minőségi (magyar) folyóirat- és könyvkiadás, miközben a kortárs irodalom új alkotásait publikálja, ma egyértelműen a piac kiszolgáltatottja. Még sincs semmilyen forrás egy-egy megjelenő kiadvány (könyv, folyóirat) piacra vitelének (marketing) költségeire. Anélkül pedig a piacon komolyabb mennyiségű árut eladni nem lehet. Az írói munkadíjak (honoráriumok) a marketing nélkül elérhető alacsony példányszámok miatt jelentéktelenek és bizonytalanok, a szépirodalmi művek sorsát pedig az esélytelenség jellemzi a jelentős promóciós költségekkel rendelkező „könyvpiari termékekkel” szemben. A könyvkereskedelmet ma néhány nagy terjesztő uralja, amelyek több tucat kereskedelmi orientált kiadó tulajdonosai, és elsősorban ezek kiadványait forgalmazzák, ami a mai magyar szépirodalmat, és a hasonló értékeket képviselő ismeretterjesztő könyveket megjelentető, minőségi kiadókat értelemszerűen hátrányos helyzetbe hozza a magyar nyelvű könyvpiacra. Lehetővé kellene tenni egy olyan értékorientált nonprofit kereskedelmi hálózat létrejöttét, amely képes a mai magyar kulturális életet méltóan reprezentáló könyvtermést a még létező, de a megszólítás hiánya miatt is egyre fogyatkozó olvasóközönséghez eljuttatni.

Javasoljuk:

a) A támogatott könyvek szerzői számára a könyv megjelenését követő évben biztosítani kellene 10-12 író-olvasó találkozóra tiszteletdíjat és költségtérítést (előadói díj, terembérleti, meghívó előállítás, szervezési díj stb.), amelyek segítségével az író ismertté tehetné, eladhatná a könyvét országszerte.

b) Szerződésben kellene biztosítani, hogy a támogatott szépirodalmi művek megjelenése figyelmet kapjon a közszolgálati médiumokban, valamint az állami frekvenciákat bérlő magánhírközlésben, illetve a napilapokban is. Enélkül a kiadási támogatás is hatástalan marad, értelmét veszti.

c) A kortárs szépirodalmi könyveket a közkönyvtárak igen alacsony példányszámokban veszik csak meg,

míg állományukban túlreprezentáltak a kérészeletű bestsellerek. Ez is a könyvtári szabályozás hibáján múlik: mert a könyvtárak munkájának értékelése szinte kizárólag a kölcsönzési számon alapul, márpedig a kölcsönzőket a nagy reklámmal bevezetett könyvek csábítják be a könyvtárakba. Egy Kossuth-díjas szerző esetében sem emelkedik a megvásárolt példányszám a KELLO szintjén átlagosan 50-100 példány fölé. Márpedig, ha a könyvtári olvasókhöz sem jutnak el, akkor az új irodalmi művek recepciója egyre szűkebb körűvé válik. Ezért fontos fejlemény a Márai Program, amely NKA-s forrásból vásárol kiadványokat a közkönyvtárak részére. Ennek keretén belül a helyzetet tovább lehetne javítani, ha az erre a célra rendelkezésre álló pénzt tervezhető módon kellene az NKA-nak – a támogatással kiadott könyvek esetében is – biztosítani.

III. Egyenlőtlenség az irodalom-finanszírozásban. A mecenatúra legfontosabb intézménye a Nemzeti Kulturális Alap. Itt, úgymond, egyenlőség alakult ki az egyes műfajokra fordítható dotációt tekintve. De éppen ez az, ami így nagyon igazságtalan, mert a mai magyar irodalom nyilvánosságát biztosító intézményrendszer, mint már említettük, állami támogatásban csak kivételesen részesül, míg más művészeti ágak számára jelentős intézményrendszereket (művész-képző közép- és felsőoktatási intézmények, galériák, múzeumok, koncerttermek, színházak stb.) tart fenn a költségvetés, és a művek forgalmazását, piaci sikerét biztosító költségvetési támogatások is elérhetőek (például art-mozihálózat, fesztivál-kampányok).

Javasoljuk ennek a kedvezőtlen helyzetnek a megszüntetésére, vagy enyhítésére:

a) Az NKA-n belüli átcsoportosítással emelni kell az irodalom támogatásának összegét. De ez csupán tüneti kezelés.

b) Az igazi megoldás az, ha a költségvetés vállalná a többi művészeti ággal arányos irodalmi intézményrendszer (könyv- és folyóiratkiadók, irodalmi szervezetek stb.) működésének normatív költségvetési támogatását.

A 2015-ös költségvetés tervezési időszakában hangsúlyosan szeretnénk erre felhívni az illetékesek figyelmét.

IV. Hasonlóan a látványsportokat, színházakat és más előadóművészeti intézményeket érintő adóátengedéshez (TAO), törvénymódosítással lehetővé kell tenni, hogy a magáncégek a társasági adójukat irodalmi intézmények támogatására, működtetésére is

fordíthassák, ezért kezdeményezzük, hogy vonják be ebbe a kiemelten kedvezményezett körbe az irodalmi intézményeket is. Ezáltal a nagyjövedelmű magáncégek számára vonzóvá válna a magyar irodalmi élet szponzorálása, segítése.

V. A magyar irodalom külföldi megjelenése a nemzetek kulturális imázsának felértékelődése következtében is nemzeti ügygé kell, hogy váljék. Erről önálló javaslatot készítettünk, amelynek egyik alappillére, hogy meg kell szüntetni a jelenlegi szabályozás vizsázásait, például, hogy csak külföldi könyvkiadók pályázhatnak a magyar irodalom egyes alkotásainak idegen nyelvre való lefordítására, megjelentetésére.

VI. A kortárs magyar irodalom és a hazai és külföldi magyar színházak kapcsolatának javítását pályázatokkal, közös konferenciákkal, éves, rendszeres felolvasó színházi programokkal, fesztiválokkal kell elősegíteni.

VII. A kortárs magyar irodalom és filmgyártás korábban sikeres együttműködésének megújítására tervezetten és folyamatosan ösztönözni kell az írók, rendezők, dramaturgok együttműködését (például konferenciák, szemináriumok szervezésével stb.) a megjelent, új, magyar irodalmi műveknek a filmművész-társadalom körében való rendszeres megismertetése érdekében.

VIII. Miközben az elmúlt 25 évben öröndetesen megjavult a határon túli magyar irodalmárok személyes kapcsolat-teremtésének, publikálásának lehetősége, a határon túl kiadott magyar könyvek és folyóiratok nem jutnak be a magyar kereskedelembe és a könyvtárakba, hasonlóképpen az anyaországban megjelenők nem kaphatók a határokon túl. Az elmúlt két évtized próbálkozásainak kudarcai bebizonyították, hogy a reklámmal nem rendelkező, eredeti, új magyar szépirodalmi, ismeretterjesztő és tudományos könyvek és folyóiratok forgalmazását magánereőből a könyv- és folyóirat-kereskedelem nem tudja megoldani (a nagy reklámerejű képes újságok, Blikk, Bors stb. jellegű kiadványok, divat- és bestsellerkötetek persze kaphatók határokon túl is). Az intézményközi együttműködéshez (iskolák, egyetemek között), a határon túli nagyobb városokban működő magyar könyvesboltok segítéséhez rendszeres állami támogatás volna szükséges, hogy az értékes kiadványok is akadálytalanul és kölcsönösen eljuthassanak minden magyar anyanyelvű régióba. Ezáltal megvalósulhatna a szellemi termékek szabad áramlása is legalább ezen a kis lélekszámú, magyar anyanyelvű piacon belül.